

Marie Löwendahl, *Min allrabästa och ömmaste vän! Kvinnors brevskrivning under svenskt 1700-tal* (Stockholm & Göteborg: Makadam, 2007). 367 s.

Brev kan betyda mycket. I en innehållsrik och välskrivna avhandling i litteraturvetenskap från Lunds universitet behandlar Marie Löwendahl brev skrivna av kvinnor i Sverige, alla tillkomna åren kring 1790. Det är många intressanta brev att ta del av och Löwendahls tematisering och tolkningar gör dem om möjligt ännu rikare. Från den högadliga Hedvig De la Gardie behandlas 73 brev till maken. Från Julie Ekerman 59 brev. Från familjekretsen Gjörwell används både moderns och hennes båda döttrars brev i avhandlingen, men särskilt är det den yngsta dotterns, Gustafvas, femtiotal brev som behandlas. Sammantaget ger breven rika möjligheter att undersöka de sätt som dessa kvinnor utnyttjade brevgenren på.

Hedvig De la Gardie skrev brev till sin man Gustaf Mauritz Armfelt när han befann sig på resor, i krig, och småningom som landsflyktig. Själv var hon kvar i Stockholm där hon som delaktig i drottningens uppvaktnig var bosatt på Kungliga slottet eller på gården Frescati. Hon har mycket att berätta – om barnen, om skvaller och politik och om makarnas ekonomi – särskilt i de senare breven när planen var att familjen skulle förenas utomlands och egendomar i Sverige avyttras. Julie Ekerman med sin brokiga bakgrund skrev till sin före detta älskare och välgörare Carl Sparre i Stockholm efter det att hon hade tvingats till ett lugnare leverne i Linköping och gift sig med en borgmästare i staden. Det är så mycket hon måste sätta sig in i som gift och ansvarig för hushållet och som hon inte tidigare har behövt bekymra sig om. Gustafva Gjörwell gifter sig Lindahl, flyttar till Norrköping och berättar i sina brev om en tillvaro där hon får mycket tid att läsa, skriva och musicera. Modern och de båda systerarna Gjörwell skriver till varandra, till fadern och brodern.

De frågor som Löwendahl behandlar är 1) hur dessa kvinnor använde brevgenren och hur de förhöll sig till de ideal som omgärdade brevskrivningen under 1700-talet och till föreställningen om brevet som ett särskilt kvinnligt medium; 2) vad skribenterna i sina brev sade om världen och sig själva som kvinnliga subjekt; 3) hur brevtexterna var uppbyggda, vilka språkliga och stilistiska medel som användes och om de anknöt till andra typer av texter; 4) vilken funktion breven hade visavi mottagaren.

I inledningskapitlet, »Genus och genre», diskuterar Löwendahl brevgenren och föreställningen om att

brev var lämpade för kvinnor, alternativt att brev var en »kvinnlig» genre på det viset att brevskrivandet inte behövde följa strikta regler – den kunde gärna uppvisa uttryck för spontanitet och vardaglighet och utan problem överskrida stavningskrav och andra begränsande ramar. Det var också en kvinnas brev, Madame de Sévigné till sin dotter i 1600-talets Frankrike, som sågs som stilbildande och efterföljansvärda långt upp i Norden och långt in i 1700-talet också för män. De uppfyllde kriterier för ett »kvinnligt» sätt att skriva – roande och regelvidrigt, associativt och känslolastigt – och knöt brevskrivandet till den friare konversationen snarare än till retorikens mer regelstyrda tal. Enligt Löwendahl finns tecken på att de i avhandlingen behandlade brevskrivarna uppfattade sig skriva i en kvinnlig genre, bland annat genom hänvisning till Madame de Sévigné's brev. Hon ser också en historisk utveckling från de normer för brevskrivandet som utvecklades inom 1600-talets aristokrati till en ny borgerlig livsform, som de uttrycks i de behandlade breven.

Det jag kan sakna är trots allt en diskussion om »det manliga» i avhandlingen. Och med det menar jag inte brev skrivna av män. Löwendahl argumenterar väl för sitt urval och mottagarnas brev är inte nödvändiga för läsningen. Tack vare att vi som läsare möter enbart den ena parten i brevväxlingarna blir det tydligt hur breven komponerades och hur mottagaren skrevs in i brevtexterna. Om vi fått ta del också av svaren hade kanske sakfrågorna eller innehållet tagit över. Nu kan Löwendahl koncentrera sig på hur brevet skrevs, hur mottagaren tilltalades och vilka stilmedel som användes för att nå fram.

Men författaren har genom valet av de citat som ligger till grund för huvudtitel och kapitelrubriker liksom valet av ett sirligt typsnitt på de senare själv understrukit och gått med på att brevgenren är kvinnlig. På så sätt befästs stereotyper om kvinnlighet, vilket får konsekvenser för den fortsatta tolkningen av breven. För genus är inte bara socialt skapat, som Löwendahl inledningsvis understryker, det är också ett relationellt begrepp som innefattar spänningsfältet mellan två poler, där kvinnlighet bestäms i förhållande till manlighet och tvärtom. Genus är ett sätt att ordna och värdera ting, företeelser och arbetsuppgifter, förutom människor, i relation till varandra. Om det alltså är så att det under 1700-talet skapades en föreställning om brevgenren som »kvinnlig», så var den det i förhållande till andra, »manliga» genrer. Brevgenrens genus gav rimliga både kvinnor och män möjligheter att skriva brev, men kanske på olika sätt, om inte annat för att män

med utbildning hade tillgång till fler genrer. Läsaren av avhandlingen kan sakna ett resonemang, inte om hur män skrev brev, utan om vilka möjligheter den friare »kvinnliga» formen medgav, också för män. Löwendahl glider, kan jag tycka, då de kvinnliga brev som behandlas ändå benämns med den mer könsneutrala termen familjebrev utifrån relationen mellan skribent och mottagare.

Jag hade också gärna sett att Löwendahl lyft fram exempel då normer för kvinnligheten bröts. Avhandlingen skulle ha getts en annan klang om titeln hade varit ett citat av någon av Hedda De la Gardies svordomar eller om den refererat Julie Ekermans återkommande tal om det pladder och sladder som hennes brev består av. Risken blir, trots allt, att kvinnligheten reduceras och görs till ett betydligt mindre brett spektrum än det faktiskt är. Det är inte heller lätt att uppfatta utifrån vilka kriterier kvinnligheten är gemensam i dessa brev från tre olika avsändare (varav en familjekrets) hörande till olika sociala skikt. Löwendahl visar snarare den påtagliga skillnaden mellan konstruktionen av genus i breven från den i hög grad självmedvetna och självständigt verksamma, om än inom äktenskapsram, Hedda De la Gardie och dem från naivitetens och känslsamhetens representant Gustafva Lindahl.

Vid sidan av de i mina ögon ibland alltför avgränsande litteraturvetenskapliga frågorna berörs även nog så intressanta socialhistoriska frågor om äktenskapet som grund för kvinnors försörjning och om de arbetsuppgifter och beroendeförhållanden som följer av det; om skillnaden mellan stånden som den tar sig uttryck i både innehåll och stil samt om skillnader mellan könen. Men författaren värjer sig i det närmaste inför ett socialhistoriskt betraktelsesätt, trots att hon är beroende av det – de sociala omständigheterna är avgörande för tolkningen, samtidigt som de på något sätt ges status av fakta som inte i sig tolkas.

Jag skulle därför än mer än Löwendahl gör vilja understryka konstruktionen av genus i förhållande till och i brottet med andra sociala konstruktioner, som stånd och klass. Jag hade gärna också sett ett resonemang om äktenskapet, som tycks bara alltför självklart för att diskuteras. Men även det är en social konstruktion, fundamental för formandet av både genus och subjekt, för både kvinnor och män, och en fråga borde vara äktenskapets betydelse för dessa personers möjligheter att agera över huvud taget. Alla brevskrivare är gifta, eller blir det efter nästa brev. Empirin finns där, och Löwendahl skildrar väl De la Gardies alla göranden och låtanden utifrån det faktum att äktenskapet var ett

bolag som måste skötas av den ena parten om den andra var borta. Löwendahl beskriver också hur Hedda De la Gardies brev formades av och hur konstruktionen av genus skedde i förhållande till den högdagliga position som både hon och Gustaf Mauritz Armfelt hade. Hedda De la Gardie kunde, i kraft av att hon befann sig på hemmaplan och kände till omständigheterna bättre, exempelvis tillrättavisa sin man samtidigt som underdånigheten gentemot honom emellanåt kom till uttryck i breven i en sorts beroende av hans godkännande av hennes handlingar.

Det var trots allt en ganska anmärkningsvärd situation Julie Ekerman befann sig i som mätres till Carl Sparre, innan hon också för hans skull måste gifta sig. Den satte också ramarna för hela hennes senare brevväxling med honom. Medan hon var upptagen i Sparres hushåll kallade hon till exempel Sparres bror för sin svåger trots att hon aldrig gifte in sig i familjen. När Sparre sedan såg sig tvungen att gifta sig för att komma åt kapital och placerade Ekerman i ett gott äktenskap kallade hon honom för pappa, en benämning som väcker frågor för en nutida läsare och som kanske hade varit värd en närmare granskning. Carl Sparre behöll ett slags försörjningsansvar för henne när Ekerman inrättades som borgmästarhustru och tvingades lära sig både hushållets och representationens konster, samtidigt som hon också fortsättningsvis var beroende av Sparre och måste upprätthålla en god relation till honom. Löwendahl gör en poäng av hur Ekerman strukturerar innehållet i breven utifrån ett behagligare förre och ett mycket annorlunda nu.

För Gustafva Lindahl tycks livet som gift ha inneburit långa stunder av kontemplativt tidsfördriv – tid att läsa, skriva och musicera – åtminstone är det vad hon lyfte fram i sina brev. Detta ser Löwendahl som ett uttryck för att hon befann sig i en skärningspunkt mellan ett äldre och ett modernt subjekt och det heter om Gjørwellkvinnorna att de i sitt brevskrivande anslöt till nytt borgerligt ideal, inklusive dess föreställningar om äkthet och sentimentalitet.

Trots det ringa tidsspännet som utgivningen av de behandlade breven omfattar urskiljer Löwendahl en förskjutning från en aristokratisk till en borgerlig livsstil. Med ett annat fokus kunde tyngdpunkten läggas vid att dessa olika sätt att skriva faktiskt existerade i princip samtidigt – De la Gardies brev är skrivna 1788–1793, Ekermans 1784 och 1789–1791 med en viss förskjutning framåt för de gjørwellska breven, som sträcker sig in på 1800-talet. Hedvig De la Gardie levde nästan lika länge (1832) som Gustafva Lindahl (1840). De olik-

heter som breven uppvisar och som blir tydliga inte minst i bilagedelen, där ett antal brev citeras i sin helhet, är så uppenbara att normen för kvinnlighet blir väldigt vid. Det är bara med litteraturhistoriskt facit i hand man kan säga att Lindahls sätt att skriva uppvisar en kvinnlighet som vår tid på något sätt känner igen.

Det är också Lindahls brev som enligt Löwendahl börjar närma sig litteratur på riktigt. Steget till att publicera sig, att ge ut sina brev av trycket, som hustrun till en av hennes adressater, Linnerhjelm, gjorde, borde enligt Löwendahl ha varit ganska kort även för Gustava Lindahl. Nya frågor om genus och självkonstruktion inställer sig. Är det borgerligheten som håller tillbaka? Om det är så att borgerlighetens ideal expanderar, vad händer i så fall med adelskvinnornas rådrum? Vilken är skillnaden mellan brevskrivande och andra sociala aktiviteter? Innebär den att brevskrivandet är något som man så påtagligt gör, medan socialt formad livsstil i övrigt tycks mer givna av omständigheterna? Skall De la Gardies brev karakteriseras som bruksbrev medan Lindahls brev kan kallas litterära? Och är det så att Lindahls kvinnlighet ligger närmare en föreställning om kvinnlighetens essens och därför får stå på titelbladet? De brev som presenteras och tolkas i Löwendahls avhandling är innehållsrika och underhållande, analysen av dem är noggrann och välgrundad. Som sig bör väcker både breven i sig och tolkningen av dem nya frågor att gå vidare med.

Agneta Helmius

Erik Magnusson, *Gränsöverskridande koordination: syntaktisk förändring i äldre svenska*, Nordistica Gothoburgensia 28 (Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 2007). 357 s.

Allt sedan 1980-talet har den språkhistoriska forskningen upplevt något av en renässans i Sverige, vilket tillsammans med nya teoribildningar har bidragit till ett starkt uppsving för historisk syntax, ett ämne som dessförinnan behandlats ganska stymmoderligt i svensk språkvetenskap. På samma sätt har intresset också i allt högre grad kommit att riktas mot andra epoker än de medeltida som tidigare oftast stod i centrum för det språkhistoriska studiet. Erik Magnussons avhandling *Gränsöverskridande koordination: syntaktisk förändring i äldre svenska*, framlagd vid Göteborgs universitet i januari 2007, är inget undantag i detta avseende: med titeln

»äldre svenska» avses perioden 1600–1800. Till skillnad från flera andra undersökningar av nysvensk syntax gör Magnusson således inte halt vid den äldre nysvenska periodens slut 1732 utan låter sin undersökning omfatta också yngre nysvensk tid. Avhandlingen bidrar därmed till att kasta ljus över syntaktiska förändringar under en period som hittills har varit ganska utforskad.

Den centrala frågeställningen i Magnussons avhandling är relaterad till koordinationen (d.v.s. med *Svenska Akademiens grammatiks* ord »en konstruktion där två (eller flera) led med samma syntaktiska funktionsmöjlighet förbinds») och dess betydelse för ett antal ordföljdsfenomen i nysvenska. I kapitel 1 presenteras det övergripande syftet med avhandlingen: att förklara varför de ordföljdsmonster som illustreras i nedanstående exempel inte längre är möjliga i modern svenska. Mer precist rör det sig om den inbördes ordningen mellan finit verb och adverbial dels i bisatskoordinationer (exempel 1), dels i huvudsatskoordinationer (exempel 2), och om en ledföljd med det finita verbet före subjektet (VS-ordföljd) i huvudsatskoordinationer (exempel 3). Exemplet är hämtade från Nils Matson Kiöpings reseskildring från 1674.

- 1) [...] hwilcka icke allenast öfwade sig i Språk ut-han woro och mächta älskande både till Music, Sång och Speel [...]
- 2) Och när jag ätit hade, begärade jag åter Watn till att twätta mig med, och åter läste Fader vår.
- 3) Och emådan jag allenast på någre Platzer wid Stranden warit hafwer, fan jag ther inthet annat än Landet, förstördt aff Tartaren, och hafwer han lijkawäl effterlåtit Inbyggjarom frijt att bruka sin Gudztienst [...]

Efter att i avhandlingens andra kapitel ha gjort en noggrann genomgång av tidigare forskning på området preciserar Magnusson det övergripande syftet genom att formulera tre frågor som också ligger till grund för den fortsatta framställningen: Hur fördelar sig i äldre svenska pre- och postverbala adverbial i enkla bisatser respektive subjektlösa koordinationsled i bisatser? Under vilka omständigheter kan ett finit verb sakna subjekt i äldre svenska? Vad tyder på att den äldre svenska VS-ordföljden representerar en (X)VS-struktur (alltså en underliggande fullständig satsstruktur där det första ledet enbart är fonetiskt realiserat)?

Materialet som ligger till grund för undersökningen är omfattande och presenteras tillsammans med me-